

## האקספרסיוניזם בסיפור "העפיון" של אביגדור המאירי

פרופ' - עימאד סעייד דעיבל

סיכום :

אביגדור המאירי ( 1887 – 1970 ) נחשב המשורר , המספר , הרומניסט והמתרגם שהעשיר את הספרות העברית החדשה ביצירותיו המגוונות , נחשב מחלוצי האקספרסיוניזם בספרות העברית החדשה. עבודתו בהיותו קצין בצבא האוסטרי – ההונגרי וזוועות מלחמת העולם הראשונה שעברו עליו בחזיתות , תרמו שיהיה המאירי סופר אקספרסיוניסטי מצטיין.

## التعبيرية في قصة " الطائفة الورقية " لـ ( افكيدو همثيري )

أ. عماد سعيد دعيبل

جامعة بغداد / كلية اللغات - قسم اللغة العبرية

### الملخص :

يُعد افكيدور همثيري ( ١٨٨٧ – ١٩٧٠ ) الشاعر والقاص والروائي والمترجم الذي اغنى الادب العبري بنتاجاته المتنوعة، يعد من رواد التعبيرية في الادب العبري الحديث . ان عمله بوصفه ضابطا في الجيش النمساوي – الهنكاري واهوال الحرب العالمية الاولى التي مرت عليه في جبهات القتال ، ساهمت في ان يكون كاتباً تعبيرياً متميزاً.

تناولت في هذا البحث قصة " الطائفة الورقية " وهي من قصص الكاتب التعبيرية تناولتها بالتحليل والاستشهاد بنماذج من القصة تؤكد الاتجاه التعبيري للقصة . سبق ذلك تمهيدا تضمن التعريف بالتعبيرية ونبذة عنها في الادب العالمي والادب العبري الحديث ، عقب ذلك نبذة عن حياة الكاتب والتعبيرية لديه.

**הקדמה**

התייחסתי במחקר זה לסיפור " העפיון" והוא מסיפורי המספר האקספרסיוניסטיים דרך הניתוח וציטוט דוגמאות מהסיפור ששמות את הדגש על הכיוון האקספרסיוניסטי לסיפור . קדם לכן ההגדרה באקספרסיוניזם ותמצית עליו בספרות העולם ובספרות העברית החדשה , אחר כך תמצית אחרת על האוטוביוגרפיה של הסופר והאקספרסיוניזם אצלו.

### אקספרסיוניזם (Expressionism): הגדרתו, מאפייניו ומניעיו

( צרפתית , אקספרסיון – ביטוי ) , אסכולה באמנות ובספרות החל בעשור השני של המאה ה-20 , השמה את הדגש לא בתיאור מדויק של המראה , אלא בהבלטת הרעיונות המונחים ביסוד היצירה אופיינית לה השאיפה ליצור בקרב הקהל את תחושותיו והרגשותו הפנימיות של האמן ולא להסתפק בהצגת איזו מציאות חיצונית.<sup>(1)</sup>

המונח נטבע לראשונה על ידי המבקר הגרמני הרורט וולדן כדי לאפיין את האמנות המודרנית ולהבדילה מהאימפרסיוניזם. אולם בהמשך החל המונח להתייחס לאמנות שבה מודגשים הרגשות הסובייקטיביים של האמן על פני הערכים הרציונליים או האובייקטיביים. הדגש על הרגש מושג בדרכי הבעה חזותיות כמו צבעוניות חריפה, או בעיוותים ובהגזמות בדמויות ובתנועותיהם או בסביבה שבה הן מוצגות.<sup>(2)</sup>

האמן הביע (expressed) בו את מצבי רוחו, רגשותיו והזיותיו מתוך השלכתם על חפצים ומעשים שאינם קשורים במציאות.<sup>(3)</sup>  
**הריאליזם והאימפרסיוניזם חיפשו לדייק בביטוי של הנראה אבל**  
 האקספרסיוניסט מבקש לבטא את הפנים – את האופן שבו העולם נחוה הסובייקטיביות שלו ואת טבען הפנימי של התופעות בשילוש " היפה האמיתי והטוב".<sup>(4)</sup>

אקספרסיוניזם מטעים את יחס הביטול לתיאור המציאות המוסכמת , שכן , העיקר הוא הפנים והכיסוי , כפי שמרגיש או חווה אותם היוצר.  
 בין מניעיו העיקריים היה המרד בציוויליזציה הממוכנת כגורם להתאבנות ולרקבון רוחניים , האקספרסיוניזם נבנה גם מהתנגדותו לנאטורליזם ולאימפרסיוניזם.<sup>(5)</sup>

בסופו של דבר נבלה התנועה האקספרסיוניסטית שהחלה בשנת 1910 ונחנק קולה בשנת 1925 , חנק אותו המשבר הכלכלי העולמי , וזחילת זאבי הפשיזם ועדריו הברבריים ופריצת מלחמת העולם השנייה.<sup>(6)</sup>

### האקספרסיוניזם בספרות העולם

לפני שנתייחס לנושא זה , צריך לומר שמבחינה אידיאית מסתמנים שלושה כיוונים באקספרסיוניזם :

- 1 – האקטיביסטי , המעלה בעיות סוציאליות ופוליטיות ( טולר , בכר , קיזר ואחרים ).
- 2 – זה המעלה את סבך הבעיות שבין היחיד ובין הלאום ( לרש ואחרים ).
- 3 – המיסטי , המעלה את הבעיות שבין אדם לאלוהו ( אדשמיד , ורפיל , אונרו , שיקלה , לסקר – שילר ואחרים ).<sup>(7)</sup>

בספרות הגרמנית אנו מוצאים באנתולוגיה " סוף העולם" שירים רבים של מיטב המשוררים האקספרסיוניסטים הגרמנים ויש בה שירים נהדרים ברגיסטרים שונים , משוררים אלה הם ( ברכטי , טראקל , ארף , ואלזה לסקר שילר )<sup>(8)</sup> מהסופרים האקספרסיוניסטים ביותר המשורר האוסטרי פרנס ורפל , ופרנס קפקא הרומניסט הגרמני השפה וצ'יכי המולדת.<sup>(9)</sup> בתחום הסיפור האקספרסיוניסטי יש שני סיפורים , הראשון לסופר קארל אנשטיין ( 1885 – 1940 ) והוא אינו הידוע הידוע כמובן , סיפור זה בשם " חובבי הנס " שהופיע בשנת 1910 . הסיפור כולל מספר מראות ציניים שמזדקקים להתרחשות המקשרת ביניהם . ואילו הסיפור השני בשם " תובוטש " לסופר אלברט אירנזטיין ( 1886 – 1950 ) והוא האקספרסיוניסטי הפסימי והציני ביותר , הסופר מתאר בסיפור זה רעיונות איש עוברים עליו ימיו נבקים והוא אינו יכול למלא אותם בעבודה או ניסיון או הרפתקה.<sup>(10)</sup> סופרי האקספרסיוניזם מצאו רב בדוסטויבסקי כמערפל הנפש , ובפרויד ( 1856 – 1939 ) כמסביר פנים חדשות לכוחות התת – הכרתיים של האדם.<sup>(11)</sup>

### האקספרסיוניזם בספרות העברית החדשה

האקספרסיוניזם הגיע אל הספרות העברית ממקורו הגרמני ומהדיו בספרות הפולינית . המשורר ( יהודה קרני ) שנולד מחדש כאקספרסיוניסט עם עלייתו לפלסטין בשנת 1921.<sup>(12)</sup> שלונסקי מייג בשירתו ( המוקדמות ) את כיוונים אקספרסיוניסטיים עם השפעה חזקה של האימאז'ינים הרוסי נוסח יסנין , וגם יצחק למדן ידידו של שלונסקי שכתב הרבה שירים בעלי נימה אקספרסיוניסטית כמו בקובץ ( גנזים )<sup>(13)</sup> באמנות הישראלית עדיין מהדהד האקספרסיוניזם . דוד פוגל ואורי צבי גרינברג הם בני התקופה הראשונה , אבל משה גרשוני יונה וולך וחזי לסקי הם אקספרסיוניסטים בני זמננו.<sup>(14)</sup> ראוי לציין כי חיים הזז נקבע בחיק האקספרסיוניזם , הוא כתב כמה סיפורים אקספרסיוניסטיים , אכן בהשפעת הספרות הרוסית כמו אמר עליו אחד המבקרים , כי הוא בלבוש האקספרסיוניסטי קרוב במידה רבה לדסטויבסקי יותר מן זה של גוגול.<sup>(15)</sup> צרייך לציין שאביגדור המאירי היה אקספרסיוניסט הן בשירה ובן בספרות , דבר זה נדבר עליו אחרי - כן .

### האוטוביוגרפיה של אביגדור המאירי (1887 – 1970)

מספר , משורר , ועיתונאי עברי , נולד בכפר דאוידהזה, מחוז ברג, קארפאטורוסהונגריה (כיום אוקראינה), לאביו צבי מאיר פויארשטיין בעל אחוזה, תלמידו של מהר"ם שיק, ידע את התנ"ך והמדרשים בעל פה, נוסף על ידיעותיו הרבות בתלמוד ובהלכה) ולאמו הדסה בת דוד רישובסקי בעל אחוזה

בסביבה ההיא, תלמיד-חכם גדול, חובב שפת עבר, מהראשונים בהונגריה שחתמו על עתונים עבריים מרוסיה ומגליציה). בעודו ילד נתיתם מאמו וגדל בבית אבי-אמו<sup>(16)</sup>, שנתן לו בעצמו את ראשית חינוכו בעברית ובתנ"ך ובחי החקלאות באחוזתו, לימדו את התנ"ך והמדרשים כחטיבה אחת וזיכהו ברוב הפרסים שהיה מציע לנכדיו הרבים בעד חידות-לשון וחידות-תנ"ך (הפרסים היו : סוס גמדי, כלב גזעי וכדומה). למד גם ב"חדר" ובביה"ס העממי ההונגרי שבכפר, ואח"כ בישיבות האידו-בסרמין ופרסבורג.<sup>(17)</sup> עוד בהיותו בהונגריה, התפרסם שירו הראשון "בן עתיד" שנדפס ב"המצפה" שבכריכת שמעון מנחם לזר. בשנים 1910-1912 שהה בברלין ופרסם את ספר שיריו הראשון.

בפרוץ מלחמת-העולם הראשונה בתרע"ד התנדב לפני הגיע תור גיוסו לצבא ההונגרי, שרת כקצין בחזית הרוסית, נפצע פעמים ובסוף תרע"ו נשבה ונשלח לטחנה שבויים בסיביר. אחרי פרוץ המהפכה ברוסיה חזר בתרע"ח מסיביר לקיוב ואח"כ לאודיסה והתחיל לעבוד בעתון "ברקאי" בעריכת ד"ר יוסף קלויזנר, בקובץ הספרותי "ארץ" בעריכת ש. צמדו וא. שטיינמן. בקובץ "משואות" בהוצאת "אמנות" מיסודה של שושנה פרסיץובעריכתו של ד"ר מ. גליקסון (באותו קובץ פרסם מחזור שירי מלחמה בשם "טעם מיתה"). באותי זמן הציעה לו הוצאת-ספרים בודאפשטית גדולה לנסוע לגרוזיה המשוחררת שבקאווקאז, לסייר את הארץ וחיה בעזרת ממשלתה ולכתוב ספר כולל על המדינה, אך נענה להצעת הוצאת "אמנות" ונשאר לעבוד בשבילה באודיסה ולתרגם את "מסעי הבארוך איש-מינכהאוזן".<sup>(18)</sup>

בمولדת גדלה פוריותו הספרותית מאוד ( שיריו יצאו מכונסים בשנת 1934 בספר השירים שלו ובשנת 1944 בקובץ "המוקד הרן" ), כתב למעלה מאלף מאמרים על ענינים מדיניים, במקצוע בקורות התיאטרון מוסיקה ואמנות, במקצוע האסטיטיקה, בבלשנות העברית ועוד. פרסם סיפורים ורומנים, מחזות ותוקגומים שונים.<sup>(19)</sup>

בשנת 1936 זכה בפרס מטעם מוסד ביאליק על ספר שיריו - "ספר השירים". המאירי המשיך לפרסם עד סוף ימיו חומרים ספרותיים מכל הסוגים: סיפורת, שירה, מחזאות, תרגום ועריכת כתבי עת. בשנים 1948-1958 שימש כמסגן הראשי של פרסומי הכנסת. ב-1962 זכה בפרס אוסישקין על ספר השירה "בלבנת הספיר". ב-1968 זכה בפרס ישראל לספרות יפה.

נפטר ב-3 באפריל 1970 ונטמן בחלקת הסופרים בבית הקברות קריית שאול.<sup>(20)</sup>

### אביגדור המאירי האקספרסיוניסט

המאירי הוא מראשוני האקספרסיוניסטים בשירה העברית, כמשורר וכמספר הוא בעל חוויה עזה, שיש בה מן היסוד הדראמטי והפסימי, אישיותו של המאירי מוצאת בקיצוניות האקספרסיוניסטית את ביטוייה הנאמן ביותר, כוחו כמספר עיתונאי, כמתבונן בעל הומור ואוהב התיאורים המאקאבריים

והפרדוכסים הקיצוניים , גילה המאירי בסיפוריו רשימותו מימי מלחמת העולם הראשונה.<sup>(21)</sup>

המאירי נמנה עם ראשוני מבשריה של השירה . כמספר נתגלה עיקר כוחו של המ' בסיפור המלחמה שלו . הימתן הכללית של סיפורים אלה היא פאציפיסטית קיצונית , ובמרכזם עומד גורלו הטרגי המיוחד של החייל היהודי בצבאות זרים , הלוחם מלחמה לא לו.<sup>(22)</sup>

כבר קבעו אחרים , כי המאירי משתלב באקספרסיוניזם עד שלהי מלחמת העולם השנייה . " אירופה המשוגעת " רודפת אותו בלי ברף , אפילו בחוויותו האינטימיות , ראוי לציין שהמאירי שותף לכמה אקספרסיוניזם גרמניים בזעקתם על אבדן צלם האדם , על יתמות האדם בעולם מאורר , על חנק הרוח ועל זוועות המלחמה.<sup>(23)</sup>

### **האקספרסיוניזם בסיפור 'העפיפון'**

יצירותיו של אץ המאירי טבועה בחותם **האקספרסיוניזם**<sup>(24)</sup> , מי שקורא את סיפור " העפיפון " רואה שהוא סיפור אקספרסיוניסטי באשר זיקת המאירי ל **האקספרסיוניזם** נובעת , קודם כל , מן הטמפאמנט האישי , החוויה המשותפת מצדיקה גם זעקת המחאה המשותפת.<sup>(25)</sup>

סיפור העפיפון כפי שרואה מנחם מנצור שהוא " המשבר שבין הדורות ובין תפישות עולם שונות לירושלים העתיקה , הדמויות המתוארות הופכות לסמלים ולנציגים של השקפת עולם מנוגדות , כדי להוכיח את הפער הקיים ביניהן " .<sup>(26)</sup>

### **ניתוח הסיפור**

לפי דעתי סיפור העפיפון מתייחס לנושא משפחתי מוצג ע"י הסופר בשיטה אקספרסיוניסטית , לפני שנתייחס לדוגמאות האקספרסיוניסטיות , חשוב מאוד לנתח את הסיפור :

#### **מקום ההתרחשות**

המאורעות של הסיפור מתרחשים במקומות שונים כמו ירושלים , טיפלים , מדינות שונות , עיר גדולה באירופה התיכונה ותל אביב.

#### **זמן ההתרחשות**

המספר אינו שם את הדגש על הזמן בסיפור זה , והוא זוכר את הזמן בשתי פעמים בלבד, " הדרך ארוכה כששה ימים " <sup>(27)</sup>

דרך הנסיעה הקשה שהלכו בו האם ובנה המשוגע , " כשנתעורר לפנות ערב במטתו "(28) לאחר שהגיע לתל אביב וישן שם.

### גיבור הסיפור

אין ספק שהגיבור הראשי הוא מנחם אבל יש דמויות אחרות היה להן תפקיד חשוב כמו דמות אמו ואביו ואשתו של מנחם . הגיבור סבל הרבה בגלל שהוא היה מראשוני מיסדי תל אביב הבונה בית שם וקיבל את המארה של אביו בשל נושא זה.

### שיא הסיפור

הסיפור הגיע לשיאו כשדמיין מנחם לאחר גר בביתו בתל אביב שבנו יולד מת בגלל המראה של אביו דבר זה איבד את עשתונותיו ודחף אותו לתת גט לאשתו והיא עודה בחודש השלישי מההריון ונעשה למשוגע והעפיון טס אחריו עד קראו לו " המשוגע העברי בעל העפיון "(29)

### התרה

לאחר המסע הקשה שעבר גיבורנו חזר הוא לביתו בתל אביב עם אמו ומצא שם אשתו שקבעו שני הרבים שהגט של מנחם אינו גט כי " הוא אינו שפוי הוא דיבר כאדם שנטרפה עליו שכתו "(30), ובסופו דבר לאחר התעורר משינתו לפנות ערב ראה אביו נושא את בנו לפי אמירתו של הרופא " אביו יראה לו את הילד ראשונה "(31)

דרך הדוגמאות הנשאבות מסיפור " העפיון " שנציג אותו לפני הקורא נוכיח לו את הנימה האקספרסיוניסטית שהטביעה את חותמה על הסיפור הזה.

בתחילת הסיפור התנהל דיון בין האב מורדכי לבין בנו מנחם ביחס רצונו לבנות בית בתל אביב באשר קנה מגרש שם , דבר זה מעורר את הסלידה של אביו הזקן העקשן פה מתאר המספר באקספרסיוניזם את מצב האב הזועק :

**" אחר כך פקח את עיניו הזקנות לרווחה וגזר בזוועה, בחירוק שניים ובעיניים בולטות "(32)**

לאחר סירוב האב הרעיון של בנו להתיישב בתל אביב , האב הפחיד את בנו במארה שהשתלטה על הבן ועושה ממנו איש משונה או משוגע . המצב הקשה הזה דחף אותו לתת גט לאישתו :

**"קודם עזב הוא את בית-הרב ואחר כך היא. הוא בראש פרוע ובעיניים בולטות ואדומות והיא בראש מורד ובעיניים עצומות, שמעינות הלב שטפו בחשאי דרך ריסיהן השחורים וההדוקים"(33)**

מי שמסתכל בדוגמה הקודמת מסכים עם דעתו של בן אור שאומר " ברור שהאקספרסיוניזם לא היה בשבילו מעשה חיקוי , מלאכת – מחשבת לפי רוח

הזמן או ה " אופנה " הספרותית , אלא משהו אורגני , חצוב מלבו , בוקע ועולה מאפיו ומשמש הבעה טבעית להרכב הנפש שלו , הדרמטי מאד " <sup>(34)</sup>

מנחם המטורף שכנע שאין ילד בתל אביב , וכשאמר לו איש אחד שראב ילד , מעיף עפיפון גבוה בשמיים ועליו מגן דוד – אדום . פה מתאר המספר התגובה שלו שהתקפה על גופו ותנועותיו :

"המטורף הוריד ראשו, כבש פניו בקרקע, אחר כך נשא את עיניו הבולטות השמימה, פתח פיו לרוח ופניו נתרחבו בעווית-גיל"<sup>(35)</sup>

האקספרסיוניזם מכיל בתוכו את המכוער , הגרוטסקי והמעוות <sup>(36)</sup>, זה אנו חשים בו בדוגמה הבאה :

"וכל הלך מעיר לעיר וממדינה למדינה, לבוש מכנסים קצרים, שהכותנת נזנבת מאחוריהם, מעיף אחריו אוריון ילדים ומפטפט בכוונת ותיקין ובגמגום ילדותי, ב"שין" שמאלית וב"ריש" מבוטאת "למד".

– סְתִים עֲשִׁלָּה לְבֹא אָדָם – סְתִים עֲשִׁלָּה לְבֹא אָדָם" <sup>(37)</sup>

המספר ממשיך את אימאגו האקספרסיוניסטיים כש מציג את מנחם כשהגיע לתל אביב עם אמו :

" כשהגיעו אל גבולות תל-אביב –מצמץ הבן רגע בעיניו. עפעף והביט, עצם את עיניו ופקחן חליפות. " <sup>(38)</sup>

המספר מסיים את סיפורו בשמחת הגיבור שראה את תל אביב כשעלה על הגבעה , פה מבטא את האקספרסיוניזם דרך התנועות המשונות של מנחם :

" פתאום רבץ על ארבעותיו , שכב ויגע ואחר כך התחיל מטפס למעלה אל ראש הגבעה בזהירות , לאט – לאט כבגנבה וכבגנה הזקיף את ראשו , את צווארו המתוח , למעלה – למעלה , אל ראש הגבעה – לראות את העיר " <sup>(39)</sup>

אני חושב שהמאירי התכוון כשכתב סיפור זה לקרוא ליהודים לבנות את תל אביב על – אף הקשיים המלווים לעבודה זו . מה שדחף אותו לכתוב סיפור זה בכיוון זה הוא הדק הגזעני הסוער והקורא לציון שירש מאמו לפי דבריו. <sup>(40)</sup>

אני רואה שהמאירי גישם את התיאוריה האקספרסיוניסטית האומרת שהאמנות אינה לבטא את רעיון גרידא , אלא גישום לו בדרגה ראשונה. <sup>(41)</sup>



## המסקנות

- 1 – א' המאירי סופר אקספרסיוניסטי הן בשירה והן בסיפור .
- 2 – א' המאירי מסתמן בנטייה ציונית .
- 3 – הא'ספרסיוניזם לא היה בשבילו מעשה חיקוי , מלאכת – מחשבת לפי רוח הזמן או " אופנה " ספרותית , אלא משהוא אורגני , חצוב מלבו , בוקע ועולה מאפיו ומשמש הבעה טבעית להרכב הנפשי שלו.
- 4 – סיפור העפיפון של המאירי היה בבחינת זעקת מחאה בפני המתנגדים להתיישב בתל אביב מבני הדור הישן , התנגדות זו נקטה מהאקספרסיוניזם אמצעי לצייר אימאג'ים ועמדות קריקטוריים .

## המקורות

### הערביים

1. راغب ، نبيل . موسوعة النظريات الادبية . الشركة المصرية العالمية للنشر ، مصر ، ٢٠٠٣ .
2. عبد الغني ، مناف نعمان . القصة القصيرة في اعمال حبيب هزاز . كلية اللغات – جامعة بغداد ، أطروحة دكتوراه غير منشورة ، ١٩٩٦ .
3. مكاي ، عبد الغفار . التعبيرية في الشعر والقصة والمسرح . الهيئة المصرية العامة للتأليف والنشر ، مصر ، ١٩٧١ .
4. وهبة ، مجدي ؛ كامل المهندس . معجم مصطلحات اللغة والادب . ط٢ ، مكتبة لبنان ، بيروت ، ١٩٨٤ .

### העבריים

1. בן אור , א' . תולדות הספרות העברית בדורנו . כרך א' , הוצאת יזרעל בע"מ , תל אביב , 1968 .
2. האנציקלופדיה העברית כללית יהודית וארצישראלית , הוצאת חברת אנציקלופידיות בע"מ . 1973 .
3. מירון , דן . המודרניזם בספרות העברית החדשה . מתוך זמן יהודי חדש ( תרבות יהודית בעידן חילוני – מבט אנציקלופידי ) . כרך 3 . למדא – עמותה לתרבות יהודית מודרנית , ירושלים , הד' שלישית , 2008 .
4. מנצור , מנחם . מקראה של הספרות העברית החדשה למתקדמים . הוצאת " כתב " , ניו-יורק , 1971 .
5. פינס , דן . מלון לועזי עברי המורחב . כרך א' , הוצאת עמיחי , תל אביב , 1987 .
6. שאנן , אברהם . הספרות העברית החדשה לזרמיה . הוצאת " מסדה " בע"מ , תל אביב , 1967 .
7. שאנן , אברהם . מלון הספרות החדשה העברית והכללית . הוצאת " יבנה " , תל אביב , 1978 .
8. סדן , דב . בין דין לחשבון ( מסות על סופרים וספרים ) . הוצאת דביר , ירושלים , 1963 .

9. תדהר, דוד. האנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו, כרך ג, ירושלים, 1949.

### האנגליים והאנטרנט

- 1 - Banr, Lauren S., Johnston, Bernard. Collier's Encyclopedia. V 17. Macmillan Educational Company, Newyork And London, 1992.
- 2 - Penules. y. ukhmani. A. Antjology of modern hebrew poetry, v 2, Israel university press, Jerusalem, 1966.
- 3- <https://sites.google.com/site/miniart55/siteminiart55-16>
- 4 - <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=14127/>
- 5 - <http://www.haaretz.co.il/literature/poetry/.premium-1.2037246>
- 6 - <http://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/02008.php>.

### שוליים

1 – פינס, דן. מלון לועזי עברי המורחב. כרך א', הוצאת עמיחי, תל אביב, 1987, עמ' 44.

ראה :

- שאנן, אברהם. מלון הספרות החדשה העברית והכללית. הוצאת "יבנה", תל אביב, 1978, עמ' 903 – 904.
- מكاوي, عبد الغفار. التعبيرية في الشعر والقصة والمسرح. الهيئة المصرية العامة للتأليف والنشر, مصر, ١٩٧١, ص ٦١.
- وهبة, مجدي; كامل المهندس. معجم مصطلحات اللغة والادب. ط٢, مكتبة لبنان, بيروت, ١٩٨٤, ص ٦٢.
- Banr, Lauren S., Johnston, Bernard. Collier's Encyclopedia. V 17. Macmillan Educational Company, Newyork And London, 1992. P 506 – 507.
- راغب, نبيل. موسوعة النظريات الادبية. الشركة المصرية العالمية للنشر, مصر, ٢٠٠٣. ص ٢٠٢ – ٢٠٣.

- 2 - <https://sites.google.com/site/miniart55/siteminiart55-16>
- 3 - <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=14127/>
- 4 - <http://www.haaretz.co.il/literature/poetry/.premium-1.2037246>

٥ - שאנן, אברהם, שם, עמ' 903. وينظر: راغب, نبيل. المصدر نفسه, ص ٢٠٤.

٦ - مكاوي, عبد الغفار. المصدر نفسه, ص ١٢.

٧ - שאנן, אברהם, שם, עמ' 904.

- 8 - <http://www.haaretz.co.il/literature/poetry/.premium-1.2037246>

- 9 – وهبة ، مجدي ، المهندس ، كامل . المصدر نفسه . ص ٦٣ .
- ١٠ - مكاوي ، عبد الغفار . المصدر نفسه ، ص ٦٦ – ٦٨ .
- ١١ - שאנן ، אברהם ، שם ، עמ' 903
- ١٢ - מירון ، דן . המודרניזם בספרות העברית החדשה . מתוך זמן יהודי חדש ( תרבות יהודית בעידן חילוני – מבט אנציקלופדי ) . כרך 3 . למדא – עמותה לתרבות יהודית מודרנית , ירושלים , הד' שלישית , 2008 . עמ' 141 .
- ראה :
- Penules . y . ukhmani . A . Antjology of modern hebrew poetry , v 2 , Israel university press , Jerusalem , 1966 . p 293 .
- 13 - סדן , דב . בין דין לחשבון ( מסות על סופרים וספרים ) . הוצאת דביר , ירושלים , 1963 , עמ' 96 .
- 14 - <http://www.haaretz.co.il/literature/poetry/.premium-1.2037246>
- ראה : שאנן , אברהם , שם , עמ' 905 .
- 15 - عبد الغني ، مناف نعمان . القصة القصيرة في اعمال حليم هزاز . كلية اللغات – جامعة بغداد ، أطروحة دكتوراه غير منشورة ، ١٩٩٦ . ص 23 .
- 16 - שאנן , אברהם , שם , עמ' 259 .
- 17 - האנציקלופדיה העברית כללית יהודית וארצישראלית , הוצאת חברת אנציקלופידיות בע"מ . 1973 . עמ' 729 – 730 .
- 18 - <http://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/02008.php>.
- 19 - בן אור , א' . תולדות הספרות העברית בדורנו . כרך א' , הוצאת יזרעל בע"מ , תל אביב , 1968 . עמ' 59 .
- 20 - <http://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/02008.php>.
- וגם : דוד תדהר) עורך" , (אביגדור המאירי , "באנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו , כרך ג (1949) , עמ' 1260 .
- ٢١ - שאנן , אברהם , שם , עמ' 260 – 261 .
- ٢٢ - האנציקלופדיה העברית , שם , עמ' 731 .
- 23 - שאנן , אברהם . הספרות העברית החדשה לזרמיה . הוצאת "מסדה" בע"מ , תל אביב , 1967 . עמ' 131 .
- 24 - מנצור , מנחם . מקראה של הספרות העברית החדשה למתקדמים . הוצאת " כתב " , ניו-יורק , 1971 . עמ' 236 .
- 25 - שאנן , אברהם . הספרות העברית ... שם , עמ' 131 .
- 26 - מנצור , מנחם . שם . עמ' 236 .
- 27 – שם , עמ' 243 .
- 28 – שם , עמ' 245 .

29 - שם , עמ' 242.

30 - שם , עמ' 240.

31 - שם , עמ' 245.

32 - שם , עמ' 238.

33 - שם , עמ' 240.

34 - בן אור , א'. תולדות הספרות העברית בדורנו . שם , עמ' 60.

35 - מנצור , מנחים . שם . עמ' 242.

36 - <http://www.haaretz.co.il/literature/poetry/.premium-1.2037246>

37 - מנצור , מנחים . שם . עמ' 242 .

38 – שם , עמ' 244.

39 – שם , עמ' 245 .

40 – בן אור , א. שם , עמ' 62.

41 - راغب ، نبييل ، المصدر نفسه ، ص ٢١٠.